

K vývoji územně správního členění státu (českých zemí)/2

V souvislosti s vyhlášením tzv. Prosincové ústavy v roce 1867, jejíž platnost se vztahovala na všechna „Království a země v Říšské radě zastoupené“, tedy i na naše země, došlo k určité stabilizaci územně správního členění našich zemí.

Od roku 1868, po zrušení krajů jako územních jednotek (avšak krajské soudy a jejich územní působnost daná výčtem soudních okresů nadále existovaly) bylo základní územně správní členění následující: **Nejvyšší územní jednotkou byla země.** V našich zemích to bylo **Království české, Markrabství moravské a knížectví slezská.** Tyto země se dále členily na **statutární města a soudní okresy.**

V Čechách to byla **statutární města Praha a Liberec a 207 soudních okresů.** Na Moravě existovala **statutární města Brno, Olomouc, Jihlava, Uherské Hradiště a 76 soudních okresů.** Ve Slezsku bylo **statutární město Opava a 22 soudních okresů.** Jak je zřejmé, soudní okresy byly nejstabilnější územní jednotkou.

ZMĚNY V LETECH 1854 A 1868

Ani rok 1854, ani rok 1868 nepřinesly žádné výrazné změny, pokud jde o jejich počet, vymezení výčtem území obcí či stanovení jejich sídel.

K určitým nevýrazným změnám došlo pouze v roce 1854, kdy v souvislosti se zvýšením počtu krajů a ustavením **smíšených okresů** byly některé „okrajové“ menší obce přičleněny k jiným (sousedním) soudním okresům. To však nelze říci o **obvodech územního působení okresních hejtmanství** (tj. politických či správních okresech).

V rámci správních změn v roce 1868 došlo opět k **oddělení správy od soudnictví**, současně byly zrušeny smíšené okresní úřady a obnovena činnost **okresních hejtmanství.** V Čechách jich bylo v té době zřízeno 89, na Moravě 30 a ve Slezsku 7. Ve srovnání s lety 1850–1854 přibýlo v Čechách 10 okresních hejtmanství (8 původních bylo zrušeno a 18 nově zřízeno), na Moravě nebylo zrušeno žádné hejtmanství, ale nově jich bylo ustaveno pět. Ve Slezsku zůstal počet okresních hejtmanství nezměněn, jedno původní bylo zrušeno (Frýdek), jedno nově ustaveno (Fryštát).

V souvislosti se změnou počtu okresních hejtmanství, zrušením původních a ustavením nových, nastaly i **změny ve vymezení jejich územní působnosti** „přesunem“ (celých) soudních okresů. Územní členění našich zemí, které bylo ustaveno v této době, zůstalo v zásadě v platnosti až do zániku rakousko-uherské monarchie.

V 70. a 80. letech 19. století byla však na českém zemském sněmu otevřena diskuse o znovuzavedení krajského zřízení

Autor textu Vladimír Čechák je prorektorem Vysoké školy finanční a správní, z. ú., pro koncepci a rozvoj

Po roce 1928 rovněž ukončily svoji činnost samosprávné okresy. Při okresních úřadech byla ustavena okresní zastupitelstva, která byla ze dvou třetin volena, zatímco zbývající třetina jejich členů byla jmenována na návrh okresního hejtmána. Ten současně okresnímu zastupitelstvu (stejně jako okresnímu výboru, který byl zastupitelstvem volen) předsedal.

tj. o obnovu správních krajů jako územně správních jednotek. Otevřel ji poslanec zemského sněmu německé národnosti **Karl Plenner**, který navrhoval rozdělit Čechy na kraje podle národnostního principu. V oblastech s převahou německého obyvatelstva měly být podle jeho názoru ustaveny kraje německé a v ostatních oblastech kraje smíšené.

Tyto diskuse probíhaly na zemském sněmu až do jeho rozpuštění v r. 1913 (neschopnost jejich řešení byla jedním z důvodů jeho rozpuštění) a zasáhly i Říšskou radu.

Ještě v roce 1918, 12. května, vydalo ministerstvo vnitřní výnos o zřízení 12 krajů (7 smíšených, 4 německé a Prahy jako správního kraje podřízeného přímo místodržitelství). Ovšem k realizaci tohoto výnosu ministerstva vnitřní již nedošlo.

VÝVOJ ÚZEMNĚ SPRÁVNÍHO ČLENĚNÍ PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKA

První zákon nově vzniklé Československé republiky stanovil v článku 2, že „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti*“¹. Současně stanovil v článku 3, že: „*všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení*“².

Tím **Národní výbor** – v té době nejvyšší mocenská instituce nově vzniklého státu – **uzákonil další (prozatímní) existenci organizace a struktury rakousko-uherské správy, včetně jejího územně správního členění.**

K prvním pokusům o změnu struktury správy, a tím i územně správního členění, dochází až v souvislosti s přípravou tzv. **župního zákona**, tj. zákona č. 126/1920 Sb. Tento zákon potlačil úlohu **zemí** jako územně správních jednotek a zvyřadil je na pozici **žup**. Župy byly územní jednotkou správy v Uhrách, a tedy i na Slovensku. V českých zemích byly jistou analogií **krajů**³.

Podle zmíněného zákona mělo být v Čechách ustaveno deset žup (se sídly v Praze, Pardubicích, Hradci Králové, Mladé Boleslavi, Lounech, České Lípě, Karlových Varech, Plzni, Českých Budějovicích a Jihlavě), na Moravě bylo ustaveno pět žup (se sídly v Brně, Olomouci, Moravské Ostravě, Těšíně a Uherském Hradišti). Dvě moravské župy (Moravská Ostrava, Těšín) byly rozděleny na moravskou a slezskou část, zůstala však zachována celistvost soudních okresů.

Území žup bylo opět vymezeno soudními okresy (mezi župami a soudními okresy byl dodržen princip skladebnosti), ale v několika případech dělily územní působnost **okresních politických správ** (které nahradily dřívější okresní hejtmanství) tzv. **politické okresy.** (Zmíněný župní zákon předpokládal jejich zrušení.) Podle župního zákona měl být v sídle každého soudního okresu zřízen **okresní úřad.**

Župní zákon z roku 1920, resp. správa, kterou zaváděl, měla být realizována postupně, během následujících tří let. **Avšak ani do roku 1924 jeho realizace jak v Čechách, tak na Moravě nezačala.** (Byl proveden na Slovensku, kde svým způsobem na-

FOTO: IVAN RYŠAVÝ

vazoval na územně správní členění z dob Rakouska-Uherska.)

Zákon rovněž předpokládal vznik **župních svazů** v rámci jednotlivých zemí – a také **okresních svazů** (na principu dobrovolnosti).

Okresní svazy mohly být dvojího druhu: **svazy ke společnému provádění podniků pro výrobu a rozvod elektrické energie** (tzv. elektrárenské okresní svazy, které mohly zahrnovat okresy z různých žup) a **okresní svazy pro jiné záležitosti** (v rámci jedné a téže župy). Za zmínku stojí, že tento zákon – jako jeden z prvních – vytvářel **prostor k mezižupní a meziokresní spolupráci**. V českých zemích však k realizaci župního zákona nedošlo ani v následujících letech.

V období mezi lety 1920 až 1928 nastaly i určité změny u statutárních měst. Liberec a Opava sice statutárními městy zůstaly, ale **v roce 1924 jim byl odebrán výkon státní správy** (dnešním termínem „přenesená působnost“), která přešla na příslušné okresní úřady (správy). **V roce 1928 bylo postavení statutárních měst zrušeno i dalším městům**. Byla to města: Frýdek, Uherské Hradiště, Znojmo, Jihlava a Kroměříž. Jako plnohodnotná statutární města zůstala pouze tři: Praha, Brno a Olomouc.

Od roku 1925 se stále intenzivněji vyskytovaly názory o **nerálnosti zavedení župního systému**. V roce 1927 byl připraven **zákon**

č. 125/1927 Sb., o politické organizaci správy, který opět **zvýraznil správní význam zemí jako územních jednotek a současně zrušil župy jako územní jednotky**.

Podle tohoto zákona (ve srovnání se situací v roce 1920) došlo ke **sloučení Moravy a Slezska v zemi Moravskoslezskou**. Československá republika se tedy členila na čtyři země (jako územně-správní jednotky), zemi **Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatoruskou**. Země Česká se dále členila na **223 soudních okresů a jediné statutární město, Prahu**.

Země Moravskoslezská se členila na **105 soudních okresů a dvě statutární města, Brno a Olomouc**. Země spravoval **zemský úřad**, v jehož čele stál **zemský prezident**. Nadále existovaly **politické okresy**, tj. obvody působnosti okresních úřadů, které se změnilo na **okresní hejtmantství**. V zemi České bylo těchto politických okresů (hejtmantství) **103**, v zemi Moravskoslezské **45**.

Po roce 1928 rovněž ukončily svoji činnost samosprávné okresy. Při okresních úřadech byla ustavena **okresní zastupitelstva**, která byla ze dvou třetin volena, zatímco zbývající třetina jejich členů byla jmenována na návrh okresního hejtmána. **Ten současně okresnímu zastupitelstvu (stejně jako okresnímu výboru, který byl zastupitelstvem volen) předsedal**.

Analogická situace byla i ve správě **zemí**. Při zemském úřadu působilo **zemské za-**

stupitelstvo, ustavené stejným způsobem jako „zastupitelstva okresní“ a které volilo **zemský výbor**. **Zemskému zastupitelstvu, stejně jako zemskému výboru, předsedal zemský prezident**. Tím došlo k **určitému sjednocení výkonu státní správy a samosprávy**.

Zmíněné územní členění našich zemí zůstalo v platnosti **až do konce existence 1. republiky**. **Období 2. republiky, a zejména doba existence protektorátu Čechy a Morava, přineslo řadu především vynucených zásahů do územního členění, které však po skončení války byly většinou eliminovány** v souvislosti s nutností obnovit územní členění státu respektující územní, ale i společenské a politické změny, které s koncem války nastaly. ■

Prof. PhDr. VLADIMÍR ČECHÁK, CSc.,
prorektor Vysoké školy finanční a správní, z. ú.

(Text navazuje na první část zveřejněnou v červencovém vydání *Moderní obec*. Další část autor připravil pro zářijové vydání časopisu.)

Poznámky:

¹ Dějiny Českého státu v dokumentech, Victoria Publishing, Praha 1994, str. 317

² Tamtéž, str. 318

³ Zřejmě z důvodu diskusí o obnově krajů, o nichž jsme se zmiňovali, které probíhaly i těsně před vznikem ČR, nebyl termín „kraj“ použit.

Konference **Knihovny současnosti 2016** letos opět v Olomouci. Přijedete?

Pod záštitou ministra kultury Mgr. Daniela Hermana a hejtmána Olomouckého kraje Ing. Jiřího Rozbořila se už příští měsíc uskuteční již 24. ročník největší knihovnické akce v ČR – konference **Knihovny současnosti**, kterou pořádá **Sdružení knihoven ČR (SDRUK, www.sdruk.cz)**.

Pracovníci knihoven se sejdou ve dnech **6.–8. září 2016 v Olomouci** nad tématy, jako jsou **Vzdělávání uživatelů**, avšak také **knihovníků, Moderní technologie a jejich vliv na služby knihovny, Bezpečnost v knihovnách** či **Marketing**.

Přítomni budou i zahraniční hosté, tentokrát ze Skandinávie. Severské země jsou v oblasti knihovnictví celosvětovým vzorem a **Inga Lundén** a **Jens Thorhauge** představí, jak se k výzvam digitalizace a nástupu technologií i do knihoven stavějí ve Švédsku a v Dánsku.

Podtitul konference je **Vidíme to růžově**, a to nejen ve vztahu ke knihovně, o nichž věříme, že mají stále své místo ve společnosti – pokud se je podaří modernizovat a naplnit i dalšími činnostmi a službami. než je půjčování knih.

Přístup ke vzdělání, knihám a informacím má stále více dětí než kdy dříve a knihovně vyrůstají noví čtenáři po celém světě. Daří se to i díky těm moderním technologiím, které nyní, zdálo by se, „obírají“ knihovny o čtenáře.

Knihovny se samozřejmě musí přizpůsobovat zvyšujícím se nárokům na erudici zaměstnanců, na přívětivost prostor, na sociální aspekt služeb. Pokud však obstaráme, mohou být knihovny jedním z míst, kde se naučíme hledět do budoucnosti s optimismem. Poďte to s námi vyzkoušet.

Těšíme se na vás v zářijové růžové Olomouci. On-line registrace probíhá na: <http://www.sdruk.cz/kalendar-akci/knihovny-soucasnosti-2016/prihlaska/>. Organizátoři plánují uzavření registrace již na 8. srpen. /vch/

konference
Knihovny současnosti
6—8 9 2016
www.sdruk.cz

16

místo konání:
Právnická fakulta Univerzity Palackého
Tr. 17. listopadu 8, 771 11 Olomouc

SDRUK